PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING SHAKLLANISHI VA ULARNING MILLIY-MADANIY XUSUSIYATLARI

Abdulazizova Mushtariybegim Abdulxafiz qizi
Andijon Davlat Chet Tillari instituti
Fakultet: Xorijiy Filologiya va Turizm
Yo'nalish: Filologiya va tillarni o'qitish (Arab tili)
Guruh: 26-3
Toshlonova S.
Ilmiy maslahatchi
https://doi.org/10.5281/zenodo.24272847

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek tilidagi frazeologik birliklarning shakllanishi, semantik xususiyatlari va nutqdagi qo'llanilishi yoritilgan. Shuningdek, iboralarning obrazlilik, emotsional-ekspressivlik hamda xalqning milliy qadriyatlari bilan bog'liq jihatlari misollar asosida tahlil qilingan.
Kalit so'zlar: Frazeologiya, frazeologik birlik, ibora, semantika, milliy-madaniy xususiyat, xalq tafakkuri, obrazlilik, o'zbek tili.

Abstract: This article discusses the formation, semantic features, and use of phraseological units in the Uzbek language. It also analyzes the figurative and emotional-expressive characteristics of idioms, as well as their connection with the national values of the people, through relevant examples.
Keywords: phraseology, phraseological unit, idiom, semantics, national-cultural characteristics, people's worldview, imagery, Uzbek language.

Аннотация: В данной статье рассматриваются особенности формирования, семантические характеристики и употребление фразеологических единиц в узбекском языке. На конкретных примерах также анализируются образность, эмоционально-экспрессивные особенности фразеологизмов и их связь с национальными ценностями народа.
Ключевые слова: фразеология, фразеологическая единица, устойчивое выражение, семантика, национально-культурные особенности, народное мышление, образность, узбекский язык.

Frazeologik birliklar tilning leksik-semantik tizimida o'ziga xos mavqega ega bo'lib, ular xalqning uzoq tarixiy taraqqiyoti davomida shakllangan obrazli tafakkuri va hayotiy tajribasini aks ettiradi. Tilshunoslikda frazeologik birliklar tarkibiy jihatdan turg'un, semantik jihatdan yaxlit ma'no ifodalovchi, nutq jarayonida asosan tayyor holda qo'llanadigan til birliklari sifatida izohlanadi. Ularning o'ziga xosligi shundaki, iboraning umumiy ma'nosi ko'pincha uning tarkibidagi so'zlarning bevosita lug'aviy ma'nosidan farq qiladi. Masalan, «ko'z qorachig'idek asramoq» iborasi biror narsani oddiy saqlashni emas, balki uni nihoyatda ehtiyot qilish va qadrlashni anglatadi. «Qo'li ochiq» iborasi esa insonning jismoniy xususiyatini emas, balki saxiylik va bag'rikenglik fazilatini ifodalaydi. Demak, frazeologik birliklarda ma'no ko'chishi va obrazlilik asosiy semantik xususiyatlardan biri hisoblanadi.

O'zbek tilidagi frazeologizmlarning shakllanish manbalari xalqning kundalik turmushi, mehnat faoliyati, tarixiy tajribasi, urf-odatlari hamda tabiat haqidagi tasavvurlari bilan chambarchas

bog‘liq. Xususan, inson tana a’zolari nomlari ishtirokida shakllangan iboralar tilimizda keng tarqalgan. «Bosh qotirmoq» iborasi biror masala ustida chuqur o‘ylashni, «yuragi keng» iborasi bag‘rikenglikni, «ko‘ngliga tugmoq» esa biror niyatni qat’iy belgilab olishni anglatadi. Bu misollar insonning jismoniy a’zolari nomlari asosida mavhum ruhiy va aqliy holatlarning obrazli ifodalanishini ko‘rsatadi. Bunday hodisa tilning metaforik imkoniyatlari bilan bevosita bog‘liq.

Frazeologik birliklarning milliy-madaniy xususiyati, avvalo, ularda xalqning dunyoqarashi, qadriyatlari va ijtimoiy munosabatlari aks etishida namoyon bo‘ladi. O‘zbek xalqining mehmondo‘stlik, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, mehr-oqibat va hamjihatlik kabi qadriyatlari til birliklarida ham o‘z ifodasini topgan. Masalan, «bir yoqadan bosh chiqarmoq» iborasi jamoaviy birlik va hamkorlikni, «ko‘nglini olmoq» iborasi esa insonlar o‘rtasidagi samimiy munosabat va mehr ko‘rsatishni anglatadi. Ushbu iboralarning mazmunida xalqning ijtimoiy hayotida muhim o‘rin tutadigan hamjihatlik va o‘zaro hurmat tushunchalari mujassam.

Frazeologizmlarning yana bir muhim xususiyati ularning emotsional-ekspressiv imkoniyatlaridir. Ular nutqda fikrni oddiy va betaraf shaklda emas, balki ta’sirchan, obrazli hamda hissiy bo‘yoqdorlik bilan ifodalashga xizmat qiladi. Masalan, «tepa sochi tikka bo‘lmoq» iborasi kuchli qo‘rquv yoki hayrat holatini, «og‘ziga talqon solmoq» iborasi esa mutlaqo jim turishni ifodalaydi. Bunday iboralar orqali so‘zlovchi nafaqat muayyan voqea-hodisani bayon qiladi, balki unga bo‘lgan munosabatini ham bildiradi. Shu sababli frazeologik birliklar badiiy adabiyotda, publitsistik matnlarda va kundalik muloqotda muhim uslubiy vosita sifatida qo‘llanadi.

Xulosa qilib aytganda, frazeologik birliklar o‘zbek tilining boyligi va o‘ziga xosligini namoyon etuvchi muhim til birliklaridan biridir. Ular xalqning tarixiy tajribasi, milliy dunyoqarashi, urf-odatlari va qadriyatlarini o‘zida aks ettirishi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Maqolada ko‘rib chiqilgan misollar frazeologizmlarning nafaqat yaxlit ma’no ifodalashini, balki nutqqa obrazlilik, emotsional ta’sirchanlik va milliy ruh bag‘ishlashini ham ko‘rsatadi.

Shuningdek, frazeologik birliklarni o‘rganish orqali til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni chuqurroq anglash mumkin. Ularni ilmiy jihatdan tadqiq etish, izohlash va kelajak avlodga yetkazish o‘zbek tilining boy leksik qatlamini asrash hamda rivojlantirishga xizmat qiladi. Demak, frazeologizmlar xalqning ma’naviy merosini aks ettiruvchi va milliy o‘zlikni namoyon etuvchi bebaho til boyligidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Rahmatullayev Sh. O‘zbek frazeologiyasining ba’zi masalalari. – Toshkent, 1966.
2. Yo‘ldoshev B. Hozirgi o‘zbek adabiy tilida frazeologik birliklarning funksional-uslubiy xususiyatlari. – Toshkent, 1996. – B. 21.
3. Mamatov A. E. O‘zbek tili frazeologizmlarining shakllanish masalalari. – Toshkent: O‘qituvchi, 1999.